

Drs. C.J.M. Spierings

AFGEVLOEIDE BOEREN OVER BEROEPSVERANDERING

Een oriënterend onderzoek in Zuid-Holland naar ervaringen en opvattingen van veehouders en akkerbouwers die van beroep zijn veranderd

L27
72c

**Mededelingen en Overdrukken
No. 72**

**Landbouw-Economisch Instituut - Conradkade 175 - Den Haag
Telefoon (070) 61 41 61**

Overdruk uit: Maandblad "Bedrijfsontwikkeling"

3e jaargang no. 4, april 1972

Inleiding

Als gevolg van snelle technische en economische ontwikkelingen treden tal van veranderingen op in de agrarische sector. Deze structuurveranderingen hebben consequenties voor de omvang van de agrarische beroepsbevolking, tot uitdrukking komende in een continue vermindering. Deze vermindering komt enerzijds voort uit een geringere toetreding tot het boerenberoep en anderzijds uit een afvloeiing uit de landbouw. Deze afvloeiing wordt vooral veroorzaakt door beroepsbeëindiging, maar ook door beroepsverandering.

Beroepsverandering in de landbouw kwam ook vroeger wel voor. Het betrof toen grotendeels landarbeiders en meewerkende boerenzoons. De laatste jaren gaat het tevens om landbouwers, die de exploitatie van een landbouwbedrijf als hoofdberoep opgeven en een ander beroep gaan uitoefenen. Zo blijkt uit een al eerder in Zuid-Holland ingesteld kwantitatief onderzoek 1), dat in de periode 1963-1968 ongeveer 500 landbouwers van beroep zijn veranderd.

De landbouwer, die van beroep verandert, doet een stap die problemen van allerlei aard met zich meebrengt. Het betekent dat men de landbouw als zelfstandig ondernemer gaat verlaten en moet proberen een nieuwe arbeidsplaats te verkrijgen. Afhankelijk van de leeftijd, de opleiding, de arbeidsmarkt, e.d. zullen de moeilijkheden meer of minder groot zijn.

Een en ander vormde voor het Landbouw-Economisch Instituut de aanleiding een onderzoek in te stellen. De ingewikkelde problematiek heeft ertoe geleid, dat het onderzoek in eerste aanleg een oriënterend karakter heeft gekregen en dat het voorlopig is beperkt tot Zuid-Holland.

Het doel van dit onderzoek is inzicht te krijgen in de verschillende problemen, welke met de beroepsverandering van landbouwers te maken hebben. Mede met het oog hierop is in het onderzoek op de volgende vragen ingegaan :

- In hoeverre is het beroepsverleden van invloed geweest op de beroepsverandering ?
- Wat zijn de redenen van beroepsverandering ?
- Op welke wijze is de beslissing om van beroep te veranderen tot stand gekomen ?
- Welke moeilijkheden heeft men hierbij ondervonden ?
- Hoe staan de van beroep veranderde landbouwers tegenover het nieuwe beroep en de werkomgeving ?

In ongeveer 40 Zuidhollandse gemeenten is met 72 personen onder de 60 jaar, die in de periode 1964-1970 van beroep veranderden, een gesprek

1) A.L.G.M. Bauwens: "Beroepsverandering en -beëindiging door akkerbouwers en veehouders en de vermindering van het aantal landbouwbedrijven in Zuid-Holland", Den Haag, 1970, pag. 27 e.v.

gevoerd over hun beroepsverandering. Alle geënquêteerden waren veehouder of akkerbouwer; tuinders zijn dus niet in het onderzoek opgenomen, terwijl ook landbouwgebieden waar relatief veel tuinbouwbedrijven voorkomen buiten beschouwing bleven.

De bereidwilligheid van de geënquêteerden om hun ervaringen te vertellen was groot.

Enkele algemene gegevens

Gemiddeld waren de veehouders en akkerbouwers op het moment van de beroepsverandering 46 jaar. Een vierde was jonger dan 40 jaar, ruim een derde 40-50 jaar en eveneens ruim een derde 50-60 jaar.

Iets meer dan de helft van de geënquêteerden heeft na de lagere school voortgezet onderwijs gevolgd, meestal in de vorm van cursussen. Een zesde heeft agrarisch dagonderwijs genoten. De indruk bestaat, dat het onderwijsniveau van de van beroep veranderden enigszins lager is dan dat van degenen die boer zijn gebleven.

De gemiddelde oppervlakte van de bedrijven voor de beroepsverandering was 11,5 ha (veehouderijbedrijven 12,3 ha en akkerbouwbedrijven 8,9 ha). De gemiddelde bedrijfsoppervlakte is in de periode, dat men boer is geweest - dooreengenomen 15 jaar - niet toegenomen. De gemiddelde bedrijfsomvang was voor de verandering 67 sbe 1).

Ruim de helft van de van beroep veranderden had na de overgang geen grond meer in gebruik. Bij degenen die grond aanhielden, ligt de oppervlakte op gemiddeld 5,4 ha. Men houdt grond aan in verband met "bijverdiensten" of "goedkope zelfverzorging", als "vrijtijdsbesteding", e.d. Naarmate het oorspronkelijke bedrijf groter was, wordt meer grond aangehouden.

Het beroepsverleden

Gebleken is dat een derde van de van beroep veranderde agrariërs in zijn jonge jaren weleens heeft overwogen een ander beroep te kiezen. Niettemin is men boer geworden om redenen als: "beter bekend met het boerenberoep dan met iets anders", "geen kans ander geschikt werk te vinden", "ouders waren tegen uitoefening van een ander beroep", e.d.

Een vierde van alle afgevloden heeft tijdens het boer zijn voor kortere of langere tijd een nevenberoep gehad. Opvallend is dat maar enkelen via een nevenberoep met het nieuwe werk in contact zijn gekomen.

1) Standaardbedrijfseenheden (sbe) zijn verhoudingsgetallen voor de toegevoegde waarde in de verschillende agrarische produktierichtingen. In 1968/'69 was dit gemiddeld + f 260,- per sbe. Vgl. "Landbouwcijfers 1971", Den Haag, 1971, p. 211.

Het hebben van een nevenberoep houdt nauwelijks verband met de beslissing om van beroep te veranderen. Wel is voor degenen die een nevenberoep hebben uitgeoefend, de aanpassing aan het nieuwe beroep gemakkelijker verlopen.

Het combineren van het boerenberoep met het nevenberoep heeft zowel voordelen (hoger inkomen, sociale voorzieningen) als nadelen (weinig vrije tijd, belasting van het gezin). De meeste afgevoelden stonden echter afwijzend tegenover een nevenberoep, slechts een vijfde beoordeelde dit positief.

Redenen van beroepsverandering

Beroepsverandering is een verschijnsel, waarbij veel factoren een rol spelen. Bij twee derde van de geënquêteerden berustte de beroepsverandering vooral op economische gronden (geringe bedrijfsomvang, laag inkomen, financieringsmoeilijkheden, e.d.). Daarnaast waren er - zij het in mindere mate - persoonlijke en gezinsomstandigheden (ziekte, invaliditeit, behoefte aan vrije tijd, e.d.) die tot beroepsverandering hebben geleid. Dikwijls werden zowel economische als persoonlijke motieven genoemd. Ook onteigening en pachtbeëindiging zijn van betekenis geweest. Vaak zijn ze als enige reden vermeld; ze staan dan ook in direct verband met de verandering van beroep. De belangrijkheid van de aangegeven redenen is nagegaan aan de hand van een rangschikking door de geënquêteerden zelf. Het vaakst werd naar voren gebracht "gering bedrijfsinkomen" (29%), gevolgd door "pachtbeëindiging" (13%), "ziekte of invaliditeit" (11%) en "ontteigening" (10%). Bij 50-jarigen en ouderen kwamen de motieven onteigening, pachtbeëindiging en de mogelijkheid van een saneringsregeling gebruik te maken, relatief veel voor.

Beroepsverandering kan het gevolg zijn van het niet meer willen of kunnen uitoefenen van het beroep van landbouwer, maar kan ook worden veroorzaakt door de grotere aantrekkelijkheid van het nieuwe beroep. Uit de enquête kwam naar voren, dat voor ongeveer een vijfde het niet-agrarische beroep weinig aantrekkingskracht heeft uitgeoefend. Van deze groep stelden sommigen dat ze beslist boer zouden zijn gebleven als er geen onteigening of pachtbeëindiging had plaatsgevonden, terwijl anderen wegens ziekte of invaliditeit met boeren waren opgehouden. Van de overige geënquêteerden noemden relatief veel "hoger inkomen" en "goede sociale voorzieningen" als positieve elementen van een ander hoofdberoep, alsmede de aard van en het reeds bekend zijn met het werk. "Hoger inkomen" was echter wel de belangrijkste factor: 42% van de respondenten noemde dit motief als het belangrijkste.

Afstotende en wervende krachten waren veelal tegelijkertijd werkzaam. Zo hebben diverse personen als redenen voor het verlaten van het boerenberoep genoemd: het lage inkomen, soms in combinatie met hoge gezinsuitgaven, waarbij een zekere achterstand in inkomen tegenover andere beroepsgroepen mede van invloed kan zijn geweest. De indruk bestaat overigens dat bij beroepsverandering over het algemeen de afstotende krachten sterker zijn geweest dan de aantrekkingskracht van de niet-agrarische beroepen- en leefwereld.

De beslissing om van beroep te veranderen

Het besluit om een ander beroep te gaan uitoefenen zal voor de betreffende bedrijfshoofden verstrekkende gevolgen hebben, zeker als men langere tijd als zelfstandig veehouder of akkerbouwer werkzaam is geweest. Het zal over het algemeen geen gemakkelijk te zetten stap zijn. Is de beslissing eenmaal gevallen dan kan de realisering daarvan nog geruime tijd op zich laten wachten, afhankelijk van de bedrijfssituatie, het vinden van ander werk, de eventuele noodzaak tot verhuizing, e.d. De tijd tussen de uiteindelijke beslissing tot de beroepsverandering en de uitoefening van een ander beroep was gemiddeld zeven maanden. Van ruim de helft van de geënquêteerden was dit tijdsbestek evenwel korter dan vier maanden.

Slechts 14% van de van beroep veranderde veehouders en akkerbouwers heeft zich vooraf op de hoogte gesteld van de diverse mogelijkheden van een ander beroep. In lang niet alle gevallen was daaraan overigen behoefte, omdat men soms al een bepaald soort werk op het oog had, soms een geschikte baan kreeg aangeboden, en een enkele keer geleidelijk aan in een niet-agrarisch beroep is gegroeid.

Het contact met het nieuwe beroep verliep veelal (74%) via familieleden, kennissen of een advertentie, maar kwam ook wel tot stand op eigen initiatief. Een en ander maakt het waarschijnlijk dat tamelijk veel ex-boeren het eerste het beste beroep hebben aanvaard zonder daarbij eerst alle mogelijkheden te hebben nagegaan.

Van ruim de helft der geënquêteerden hadden echtgenote, kinderen, familieleden en burens zich positief opgesteld ten aanzien van hun beroepsverandering. Van de overigen hadden de echtgenote te zamen met de kinderen, familieleden of burens zich over de voorgenomen beroepsverandering min of meer in negatieve zin uitgelaten. Het is echter moeilijk rechtstreeks via de geënquêteerden zelf achteraf vast te stellen in hoeverre sprake is geweest van beïnvloeding door anderen. Vermoedelijk kan de beroepsverandering wel door anderen zijn versneld of vertraagd.

Uit de enquête blijkt dat ook de van beroep veranderden zelf (20% der geënquêteerden) als vraagbaak hebben gediend voor hen die beroepsverandering overwegen. Het meest geïnteresseerd is men in "de aard van het werk" en "hoe het bevalt in het andere werk"; ook naar "het inkomen" wordt wel gevraagd. Vooral die afgevloden worden geraadpleegd die reeds een bepaald beroep voor ogen hadden voor ze van beroep veranderden.

Moeilijkheden bij de overgang naar een nieuw beroep

Bij de verandering van beroep heeft 57% der geënquêteerden moeilijkheden ondervonden. Hierbij speelden vooral een rol de overgang van zelfstandige naar loontrekkende, de aanpassing aan de aard van het werk en aan de werktijden, en het gevoel van statusdaling (vooral door de jongeren benadrukt).

Naast moeilijkheden direct na de overgang werd door 72% van de afgevoelden ook een aantal zaken als plezierig en gemakkelijk ervaren. Vooral "de vrije tijd" spreekt vrij veel personen aan en in wat mindere mate tevens "het werk zelf". Het valt op dat meer ouderen dan jongeren plezierige kanten noemen, met name "vrije tijd" en "minder hard werken". Een vijfde vermeldde uitsluitend moeilijkheden (vooral jongeren) en een derde alleen plezierige kanten (vooral ouderen); de overigen noemen zowel plezierige als onplezierige facetten van het nieuwe beroep.

Slechts 11% van de ex-boeren heeft voor de uitoefening van het nieuwe beroep een opleiding gevolgd. De meesten zullen dus niet volledig voorbereid aan het nieuwe beroep zijn begonnen. Het is waarschijnlijk dat men niet alle mogelijkheden ten volle heeft benut. Een en ander hangt vanzelfsprekend samen met de leeftijd (ongeveer de helft der respondenten was ouder dan 50 jaar), de aard van het werk e.d.

Beroepsverandering hoeft niet te betekenen dat het beroep direct na de overgang ook het definitieve beroep is. Ruim een vijfde van de van beroep veranderden is sindsdien weer een ander beroep gaan uitoefenen. De meesten van deze groep hadden vóór het verlaten van de landbouw geen informatie over niet-agrarische beroepen ingewonnen, terwijl twee derde moeilijkheden heeft ondervonden bij de overgang naar het eerste nieuwe beroep. Soms ligt het tweede beroep op hetzelfde niveau als het eerste, maar in de meeste gevallen op een hoger niveau.

Het nieuwe beroep en de werkomgeving

Voor de meeste voormalige boeren (87%) heeft beroepsverandering tot gevolg gehad, dat ze van zelfstandig bedrijfshoofd werknemer zijn geworden. Een negende van de geënquêteerden is hoofdarbeider geworden, het merendeel echter geschoold of ongeschoold handarbeider (vakarbeiders: 11%, transportarbeiders: 14%, fabrieksarbeiders: 14%, arbeiders in de agrarische sector: 7%, overige handarbeiders: 30%). Per beroeps categorie loopt het aantal geënquêteerden beneden of boven 50 jaar betrekkelijk weinig uiteen.

Vrijwel allen (84%) noemen voordelen van het beroep, dat men momenteel uitoefent, met name "vrije tijd" en in wat mindere mate "korte werktijden", "weinig kopzorgen", e.d. De helft noemt daarnaast ook nadelen, zoals "gemis aan vrijheid en zelfstandigheid", soms ook "aard van het werk" of "werkomstandigheden".

Van de van beroep veranderde veehouders en akkerbouwers is 72% tevreden met hun nieuwe werk, terwijl 28% niet geheel tevreden is vooral omdat men het werk onplezierig vindt en/of omdat het inkomen naar hun mening te laag is. Bijna een vijfde van alle afgevoelden zou liever naar het boerenberoep terug willen. Dit betreft vooral degenen die door ont-eigening, pachtbeëindiging, ziekte of invaliditeit van beroep zijn veranderd. Verder zou een tiende ander werk willen hebben, met name in de landbouw-verwante of dienstverlenende sector. Als motief voor de verandering noemt deze groep vooral het werk en de werkomstandigheden.

Twee derde van de geënquêteerden heeft na de beroepsverandering

werk kunnen vinden in de directe omgeving van hun woonplaats. Bijna de helft (44%) van de voormalige boeren is verhuisd; de meesten bleven evenwel binnen dezelfde gemeente wonen. De belangrijkste reden van verhuizen was de noodzaak de boerderij over te dragen, voornamelijk als gevolg van pachtbeëindiging en een enkele keer ten gevolge van verkoop; soms vond men het huis dat bewoond werd te oud of te klein.

Een ander gevolg van beroepsverandering kan zijn, dat men meer vrije tijd heeft gekregen. Ongeveer drie vierde van de afgevoelden is van mening dat dit inderdaad het geval is. Ruim een vierde vindt echter dat zij er in dit opzicht niet op vooruit zijn gegaan; deze groep heeft echter na de verandering van beroep de grond geheel of gedeeltelijk aangehouden. Degenen die geen agrarisch bedrijf meer bezitten, besteden hun vrije dagen veelal aan familiebezoek en dagtochtjes en ook wel aan vakantie in binnen- of buitenland. Waarschijnlijk zijn de reises naar familieleden en dagtochtjes een aanloop tot het wat langduriger van huis gaan.

Slotopmerkingen

Beroepsverandering houdt wezenlijke veranderingen in, namelijk in de sociale positie (van zelfstandig ondernemer naar een functie van loontrekkende), in het vervullen van de dagtaak, in de aard van het werk en in de werkomstandigheden, e.d. Niet voor iedereen is de overgang even gemakkelijk: ouderen zullen waarschijnlijk moeilijker dan jongeren aan het nieuwe werk- en leefklimaat wennen. Verder zal verandering van woonmilieu aanpassingsproblemen kunnen doen ontstaan, zeker als men moet wonen in een andere streek of in een nieuw wooncentrum.

Een vrij aanzienlijk aantal voormalige boeren - vooral de ouderen - heeft van het oorspronkelijke bedrijf de grond nog geheel of gedeeltelijk aangehouden. De gemiddelde oppervlakte van deze "bedrijven" bedraagt 5,4 ha. Ondanks het aanhouden van grond hebben de meesten toch de landbouw definitief de rug toegekeerd, d.w.z. dat ze niet meer terug willen naar het boerenberoep.

Relatief veel van de van beroep veranderden bevonden zich aan de periferie van de landbouw (klein bedrijf, niet-agrarische afkomst, nevenberoep tijdens het boer zijn, e.d.). Het lijkt waarschijnlijk dat in de komende jaren ook agrariërs, die een sterke binding hebben met het boerenberoep, van beroep zullen veranderen; dit te meer indien de inkomens in de landbouw geen gelijke tred kunnen houden met de inkomens in andere sectoren. De werkgelegenheid buiten de landbouw evenals het vinden van geschikt ander werk zullen mede van invloed zijn. Een en ander zou betekenen dat er bij en na de beroepsverandering meer moeilijkheden zullen worden ondervonden, zodat het percentage tevreden en geringer zal zijn evenals de mate van tevredenheid. Tijdige voorbereiding en juiste begeleiding zijn dus zeer gewenst.